

Jedna z možných cest rozvoje dalšího vzdělávání

Helena Marinková

Abstrakt: Stať popisuje jednu z možných cest rozvoje dalšího vzdělávání, kterou je budování sítí škol poskytujících vzdělávací služby pro dospělé v jednotlivých krajích. Zobecňuje zkušenosti získané z vytváření těchto sítí ve dvou krajích. Charakterizuje základní funkce koordinačního centra takových sítí.

Klíčová slova: další vzdělávání, sociální partner, profesní profil, uznávání výsledků neformálního vzdělávání a informálního učení

Abstract: The article describes one of possible ways of further education development, which is creating net of schools offering educational service for adults in separate regions. It generalises experience acquired from creating these nets in two regions. It describes principal functions of co-ordinating centres of these nets.

Key words: further education, social partner, professional profile, outcome accreditation of nonformal education and informal learning

Česká republika je zemí s poměrně dlouhou a bohatou tradicí dalšího vzdělávání. V současné době se však pouze obtížně můžeme domnívat, že oblast dalšího vzdělávání u nás patří mezi mimořádně rozvinuté oblasti či že nabídka dalšího vzdělávání v dostatečné míře odpovídá vzdělávacím potřebám jak jedinců, tak trhu práce. K této situaci určitě vedla celá řada faktorů, z nichž většina úzce souvisí se společenským vývojem naší země.

O potřebě dalšího vzdělávání se u nás stále častěji diskutuje a ministerstva, která o rozvoj této oblasti mají pečovat – tedy především MŠMT a MPSV – se snaží rozvoj dalšího vzdělávání podpořit jak legislativně, tak zaměřením různých programů. Pozitivní roli na tomto poli sehrává i naše členství v EU, pro kterou je rozvoj vzdělávání dospělých v rámci celoživotního učení jedním z klíčových faktorů ovlivňujících naplňování ambiciózního cíle „stát se nejkonkurenceschopnější a nejdynamičtější ekonomikou světa zajišťující udržitelný hospodářský rozvoj, tvorbu více a kvalitnějších pracovních míst a větší sociální soudržnosti“.

V roce 2003 byl dokonce vládou ČR přijat dokument Strategie rozvoje lidských zdrojů pro Českou republiku, jehož vznik byl mimo jiné inspirován evropským dokumentem Memorandum o celoživotním učení. Strategie rozvoje lidských zdrojů, stejně jako tzv. Bílá kniha MŠMT zmiňují potřebu rozvoje dalšího vzdělávání na středních školách a vyšších odborných školách.

Řada středních škol, zejména odborných, nějakou formu dalšího vzdělávání poskytuje; ve srovnání se „starými členskými zeměmi“ EU je však tato nabídka velmi omezená. Legislativně školy v poskytování dalšího vzdělávání omezovány nejsou. Jde spíše o to, že tato činnost je školami často vnímána jako „práce navíc“ či že o možnosti poskytovat další vzdělávání zatím vůbec nepřemýšlely.

Jedna z možností, jak podpořit zájem středních škol a vyšších odborných o realizaci dalšího vzdělávání, je vytvářet v jednotlivých krajích sítě škol poskytujících vzdělávací služby pro dospělé. Realizaci této myšlenky ověřujeme průběžně od roku 2002, a to jednak v rámci projektu KRAJ (realizován v letech 2002–03 v Moravskoslezském kraji z prostředků programu Phare 2000), jednak v projektu CVLK (Centrum vzdělanosti Libereckého kraje, realizován od září 2003 do listopadu 2004 z prostředků Libereckého kraje a MŠMT).

Vyhodnocení realizace obou uvedených projektů a analýza jejich výsledků nás dovedla k určitým závěrům, které se pokusíme dále v textu konkretizovat.

Akceptovat podmínky kraje

Přestože potřeba zvýšit nabídku dalšího vzdělávání a zapojit do něj vyšší počet občanů je bezesporu celorepubliková, má každý kraj své specifické potřeby, které je nutné při práci se školami respektovat. Není proto možné striktně určit, které druhy či typy škol nezbytně musí být součástí sítě. Nejprve je nutné analyzovat potřeby trhu práce, vzdělávací potřeby kraje, celkovou nabídku dalšího vzdělávání a možnosti a podmínky jeho poskytovatelů. Analýza potřeb trhu práce ukazuje, které profese či činnosti jsou trhem práce žádány. Nabídka dalšího vzdělávání (trh vzdělávání) je širší pojem, protože zahrnuje i vzdělávání, které označujeme jako zájmové. Hranice mezi uvedenými druhy dalšího vzdělávání je však proměnlivá – za určitých okolností je možné, aby se vzdělávání původně zájmové transformovalo do vzdělávání odborného (např. kurzy cizích jazyků pro veřejnost).

Teprve na základě této analýzy lze přistoupit k dalšímu kroku, kterým je výběr vhodných škol. V této fázi je nezbytná úzká spolupráce s odborem školství, který „své“ školy nejen dobře zná, ale zejména plánuje jejich další rozvoj či útlum.

Spolupracovat se sociálními partnery

Souběžně je nutné navázat spolupráci s nejvýznamnějšími sociálními partnery v kraji – zejména s úřady práce a krajskou hospodářskou komorou. Důležité jsou ale i velké podniky a profesní sdružení. Bez podpory a zájmu sociálních partnerů v nejšířším slova smyslu nemá činnost takto zaměřené

sítě škol šanci na uspokojivé fungování. Sociální partneři jsou nejčastěji potenciálními „odběrateli“ absolventů programů dalšího vzdělávání a v konečné fázi těmi, kdo vzdělávací aktivity finančně podpoří. Roli sociálního partnera však v našem projektu přebíraly například i městské úřady, a to tehdy, kdy se jednalo o zájmové vzdělávání starších obyvatel (velmi úspěšné „akademie třetího věku“ v místech, kde je pro starší obyvatele náročnější doprava do vysokoškolských center).

Spolupráce se sociálními partnery byla v projektech dlouhodobá a byla jí věnována mimořádná pozornost. Úkolem každé zapojené školy bylo získat ke spolupráci na jednotlivých programech dalšího vzdělávání nejméně dva sociální partnery. V počátečních fázích projektu se každý ze sociálních partnerů podílel na přípravě tzv. **profesního profilu**, který se stal základním východiskem pro přípravu jednotlivých programů dalšího vzdělávání. V oblasti odborného vzdělávání je profesní profil relativně zažitým pojmem, kterým se označuje strukturovaný popis nejpodstatnějších a nejvíce frekventovaných odborných činností jednotlivých kvalifikací. Předpokládá se, že profesní profil bude existovat ke každému oboru vzdělání (zatím v první pracovní verzi existují profesní profily zhruba ke třiceti oborům vzdělání). Profesní profily připravuje NÚOV v úzké spolupráci s představiteli sociálních partnerů tak, aby se profesní profily staly uznávanými a respektovanými popisy komplexních kvalifikací (obory vzdělání, na něž se žáci připravují v různých druzích a typech odborných škol, mají charakter komplexních kvalifikací). Programy dalšího vzdělávání však pouze výjimečně směřují k získání komplexní kvalifikace, cílem velké části těchto programů je příprava na výkon konkrétních vybraných činností, které mohou mít charakter dílčí kvalifikace. Pro dílčí kvalifikace se s přípravou profesních – v tomto případě spíše kvalifikačních – profilů počítá v příštím roce. Bylo proto nezbytné, aby si školy ve spolupráci se sociálními partnery tyto profily připravily vlastními silami.

Další významnou roli sehráli sociální partneři při **posuzování vytvořených programů dalšího vzdělávání**. Sociální partneři se zaměřili na zhodnocení toho, zda vytvořený program skutečně odpovídá identifikovaným potřebám světa práce, zda je z věcného hlediska správný.

K oblasti spolupráce se sociálními partnery považujeme za vhodné upozornit na skutečnost, že prakticky všechny odborné školy vykazují (např. ve výročních zprávách škol) nějakou formu spolupráce se sociálními partnery. V průběhu projektu některé z nich však samy přiznávaly, že dosavadní spolupráce byla většinou formální, a začaly si uvědomovat, v čem tato spolupráce skutečně spočívá.

Práce se školami

Na každé škole byl vytvořen zhruba desetičlenný pracovní tým, který prošel poměrně rozsáhlým vzděláváním (určité části vzdělávání byly společné pro celý tým, některé části lze označit jako povinně volitelné vzhledem k dalším činnostem, o jejichž výkon měl pedagogický pracovník školy zájem). Prvním úkolem bylo seznámit pracovníky škol s problematikou celoživotního vzdělávání a specificky dalšího vzdělávání, popsat projekt a motivovat je pro jejich účast v něm. Zde se objevil výrazný rozdíl mezi státními a soukromými školami – státní školy většinou považují učební dokumenty za téměř bezcenný papír, soukromé školy ví, jaká je cena učebních dokumentů (řada programů se mezi soukromými školami zcela regulérně prodává) a jak obtížné a časově náročné je tyto dokumenty vytvořit. Obecně lze konstatovat, že soukromé školy od počátku k práci přistupovaly s vědomím, že vytvářejí určitou hodnotu, státní školy bylo potřebné o tom, že jejich činnost bude zhodnocena, dlouze přesvědčovat.

Poměrně velké úsilí směřovalo k **inovaci a prohloubení profesních kompetencí pedagogických pracovníků v oblasti pedagogického projektování**. Cílem bylo vytvořit všechny programy dalšího vzdělávání jako modulově konstruované kurikulum zaměřené na výstup. To však předpokládá významné změny v dosavadním myšlení pedagogických pracovníků, kteří ze své praxe znají pedagogické dokumenty, jejichž nejpodstatnější část tvoří rozpracování obsahových struktur. Základní problém samozřejmě není v oblasti kognitivního vybavení pedagogických pracovníků, ale v oblasti jejich postojů. Jejich změna je však dlouhodobá záležitost.

Snaha formulovat výsledky vzdělávání se u určité skupiny pedagogických pracovníků často setkávala nejen s hlubokým nepochopením, ale v některých případech i s odmítáním. Naopak ale existovali mezi pedagogickými pracovníky i ti, které tento přístup zaujal, někteří si uvědomili, že se s obdobnými přístupy setkali při svých návštěvách partnerských zařízení ve „starých“ členských zemích EU. Většina pedagogických pracovníků zpočátku zaujala obvyklý postoj „všechno znám, všemu rozumím“ a čekala, co bude dál. Vnitřní vazby vzdělávacího programu si začali uvědomovat až v okamžiku, kdy bylo vzdělávání zaměřeno na posuzování programu.

Tyto pouze velmi stručně popsané skutečnosti (nejsou hlavním předmětem tohoto sdělení) jsou významné z hlediska budoucí přípravy pracovníků odborného školství na tvorbu školních vzdělávacích programů. Postupy, které jsou užívány při koncipování programů dalšího vzdělávání, jsou totiž obdobou postupů předpokládaných při tvorbě školního kurikula. Na základě našich zkušeností soudíme, že mají-li se budoucí školní vzdělávací programy

alespoň přiblížit své předpokládané podobě, je nezbytné koncipovat pro pedagogické pracovníky zevrubný vzdělávací program dalšího vzdělávání.

Pracovní verze vytvořených programů dalšího vzdělávání byly průběžně posuzovány a připomínky konzultovány se školami. Konečné verze pak posuzovaly – jak už bylo uvedeno – sociální partneři.

Obsahově bylo vzdělávání pedagogických pracovníků zapojených škol zaměřeno i na oblast **vzdělávání dospělých, kariérového poradenství** pro dospělé, ale i na práci s **informačním systémem** o vzdělávací nabídce, který byl souběžně vytvářen. Několik seminářů se soustředilo na **management center dalšího vzdělávání** (škola zapojená v projektu se stává centrem dalšího vzdělávání).

Koordinační centrum sítě

K tomu, aby byla síť skutečně funkční, je potřebné, aby její součástí bylo „koordinační centrum“, které bude plnit určité *funkce* nezbytné pro další fungování celé sítě. Možná to plně neodpovídá teorii sítě, ale z našeho pohledu se jedná o nutnost. Koordinační centrum plní následující role:

- **role koordinační:**

Plnění této role se týká dvou rozsáhlých oblastí:

- a) Koordinace práce škol, zejména při tvorbě programů dalšího vzdělávání – zde se jedná především o předcházení duplicitě programů, to ovšem neznamená, že dvě školy zapojené do práce sítě nemohou připravit program dalšího vzdělávání s obdobným výstupem. Pokud je o takový program zájem a školy si navzájem nebudou tvrdě konkurovat, není důvod, proč by to školy neučinily. Žádoucí však je, aby školy na přípravě takového programu spolupracovaly, neboť spolupráce škol na přípravě programu vede téměř vždy k vyšší kvalitě programu. Koordinace napomáhá i „půjčování“ nejen jednotlivých modulů programů, ale i vyučujících.
- b) Koordinace spolupráce se sociálními partnery – je velmi obsáhlá; týká se vyhledávání sociálních partnerů a navazování kontaktů s nimi, mapování vzdělávacích potřeb sociálních partnerů a směřování škol k sociálním partnerům či sociálních partnerů ke školám.

- **role koncepční:**

Hlavním úkolem v této oblasti je tvorba koncepce rozvoje sítě škol, určování priorit v činnosti sítě. Nezbytnou součástí je však i koncepce tvorby a realizace vzdělávacích programů.

- **role metodická:**

Obsahuje pomoc školám a jejich podporu při tvorbě i realizaci programů celoživotního vzdělávání.

- **role evaluační:**

Role evaluační je poměrně rozsáhlá, ale není samoúčelná. Ambicí sítě je vytvořit určitou „značku kvality“, je proto nutné věnovat průběžně a systematicky pozornost otázkám kvality. Jedná se o následující oblasti:

- a) Evaluace programů celoživotního vzdělávání – každý program dalšího vzdělávání, který je některou ze škol zapojených v síti připraven a který chce škola realizovat jako program sítě, bude posuzován jak z odborného, tak z pedagogického hlediska. Samozřejmě se předpokládá, že škola bude akceptovat odůvodněné připomínky. Pokud budou připomínky pro školu nepřijatelné, má možnost realizovat připravený program jako své další vzdělávání, které uskutečňuje mimo práci sítě.
 - b) Evaluace realizace programů – žádoucí kvalitu poskytovaného vzdělávání nezajistí pouze dobře připravené programy dalšího vzdělávání, nezbytná je i velmi kvalitní realizace poskytovaného vzdělávání. Pozornost bude proto věnována jak hodnocení realizace programů dalšího vzdělávání jeho účastníky, tak sociálními partnery (potenciálními odběrateli připravené pracovní síly).
 - c) Evaluace institucí, které chtějí vstoupit do sítě – síť se po svém vytvoření stává otevřenou pro vstup dalších škol či vzdělávacích institucí, je proto nutné věnovat pozornost i těmto zájemcům o práci v síti. Každá instituce, která se chce do práce sítě zapojit, projde posouzením svého materiálního vybavení i personálního obsazení, a to pouze z hlediska potřeb dalšího vzdělávání.
- **role vzdělávací:**

Také vzdělávací role má několik rovin – týká se jednak průběžného vzdělávání pedagogických pracovníků škol či lektorů institucí zapojených do sítě, jednak vzdělávání pedagogických pracovníků škol či lektorů institucí, které se do práce sítě poskytující vzdělávací služby pro dospělé nově zapojily.
 - **role informační a poradenská:**

Úkolem této oblasti je poskytovat informace z následujících oblastí:

 - a) Informace o nabídce programů – tyto informace směřují jednak k potenciálním zájemcům o vzdělávání, jednak k sociálním partnerům.
 - b) Informace o potřebách trhu práce – předpokládanými odběrateli informací o potřebách trhu práce jsou především školy či vzdělávací instituce zapojené do práce sítě.
 - c) Studijní poradenství ve smyslu vytváření individuální studijní trajektorie složené z modulů různých programů – je pochopitelně určeno jak potenciálním zájemcům, tak účastníkům vzdělávání.
 - **role vývojová:**

Předpokládá sledování nových trendů v oblasti celoživotního učení a vzdělávání dospělých a jejich implementace do práce sítě. Práci sítě je potřebné přiměřeně inovovat tak, aby odpovídala měnícím se vzdělávacím potřebám.

- **role projektová:**

Jednou z předpokládaných činností sítě je i její zapojení do nejrůznějších projektů podporujících rozvoj dalšího vzdělávání.

- **role autority a realizátora uznávání výsledků neformálního vzdělávání a informálního učení:**

Tato role je nová a není v dosud realizovaných projektech naplňována. Reaguje na potřebu rozšířit dosavadní přístupy v oblasti dalšího vzdělávání o uznávání výsledků neformálního vzdělávání a informálního učení, které je v evropských materiálech vnímáno jako „klíčové stadium v přípravě na zavedení strategie celoživotního vzdělávání“. Cílem tohoto přístupu je spojení různých forem „učení ve všech oblastech života (lifewide learning) a v různých životních etapách (lifelong learning)“. Jedním z problémů těchto přístupů je fakt, že učení založené na zkušenostech (informální učení) není vždy plně uvědomované. Musí se proto hledat metody, které umožňují identifikovat, hodnotit a uznat kompetence, kterých si jejich nositelé třeba ani nejsou vědomi. Každé hodnocení musí být prováděno na základě předem stanovených standardů; standardy využívané pro hodnocení výsledků neformálního a informálního učení mohou být identické se standardy využívanými v počátečním vzdělávání, ale nástroje tohoto hodnocení musí být odlišné. Hodnocené kompetence totiž vznikají jiným způsobem a jsou odlišným způsobem uspořádány.

Zajištění vzniku a práce koordinačního centra lze realizovat různými způsoby. Například v Moravskoslezském kraji se síť transformovala ve sdružení Svět vzdělávání, jeho hlavním cílem je podpora, rozvoj a realizace dalšího vzdělávání. Činnost koordinačního centra hradí jednak školy svými finančními příspěvky, jednak koordinační centrum rozvíjí projektovou činnost. Jinou cestu zvolili v Libereckém kraji, kde bude Centrum vzdělanosti Libereckého kraje od 1. ledna 2005 přímo řízenou organizací Libereckého kraje. Tato cesta je podle našeho názoru pro práci sítě jednodušší a efektivnější – poskytuje síti totiž určité záruky pro její existenci a kraji naopak vytváří možnost aktivně ovlivňovat rozvoj dalšího vzdělávání jeho obyvatel.

V textu jsme popsali jednu z možností rozvoje dalšího vzdělávání. Její omezení spočívá v tom, že se – ve fázi svého vzniku – soustředí pouze na práci se školami. Obecně by však tato cesta byla využitelná i pro jiné vzdělávací instituce.

V roce 2002 jsme se zapojili do programu Phare 2000 projektem KRAJ (Komplexní rozvoj jednotlivce). Tento projekt byl realizován v Moravskoslezském kraji a jeho cílem bylo přispět ke snížení nezaměstnanosti prostřednictvím rozvoje dalšího vzdělávání. Začali jsme pracovat s dvanácti středními odbornými školami, vyššími odbornými školami a jednou vysokou školou. V průběhu projektu jsme se soustředili na přípravu programů dalšího vzdělávání a rozvoj spolupráce se sociálními partnery. Postupně jsme ze zapojených škol vytvořili síť, jejímž cílem bylo nabízet programy dalšího vzdělávání. Každá škola vytvořila ve spolupráci se sociálními partnery nejméně dva programy dalšího vzdělávání a stala se „místním centrem celoživotního vzdělávání“. Většina programů byla realizována, ale ne u všech škol došlo k potřebnému otevření se veřejnosti a soustavné práci v oblasti dalšího vzdělávání. Přesto se většina škol v roce 2004 rozhodla a založila sdružení Svět vzdělávání, jehož hlavním cílem je podpora, rozvoj a realizace dalšího vzdělávání. Do sdružení vstoupily další školy, které mají s realizací dalšího vzdělávání zkušenosti. Činnost sdružení se zaměřuje i na projektovou činnost, která by školám měla umožnit získat prostředky potřebné pro další rozvoj sítě.

Dospěli jsme k poznání, že má-li být činnost sítě účinná, je nutné, aby její součástí bylo „koordináční centrum“, které bude plnit určité role nezbytné pro další fungování celé sítě.

MARINKOVÁ, H. Jedna z možných cest rozvoje dalšího vzdělávání. *Pedagogická orientace* 2005, č. 1, s. 81–88. ISSN 1211-4669.

Adresa autorky: PhDr. Helena Marinková, Ph.D., Národní ústav odborného vzdělávání, Weilova 1271/6, 102 00 Praha 10, marinkov@nuov.cz